

Növénynevekben *béka*?

A népi eredetű növénynevek – nyelvészeti és botanikai vonatkozásaik mellett – az emberiség kultúrtörténetében is fontosak, hiszen például *kultúra* szavunk a latin *cultura* átvétele, amely etimológiai szempontból a növényvilággal, a korai ember letelepedésével mezőgazdasági kultúrába vont ültetett, gondozott és nemesített növényekkel függ össze. Így fejlődött a Porcius Catótól (i. e. 234–149) közvetített ’növények ültetése, termőföld művelése, fajták nemesítése’ jelentés (De rustica = De agri cultura), azután Cicerónál és Horatiusnál ’az ember szellemi nemesedése, civilizált magatartás, vallási kultusz’ értelművé.

A magyar népnyelvben elsősorban a vízi, mocsári növényeket szeretik a *béka* jelzővel jelölni. Több növénynévnél a tenyészőhely közössége vagy közelsége az oka az állatról való elnevezésnek. Ezzel az állatnévvel szinte kivétel nélkül vízi-, vagy nedves helyen termő növényeket neveztek el, mint Kováts Mihály is írja Növénybölcsség (1845) című munkájában a békafüről: „a békák természetek szerint a tavakban terem”. Rengeteg növényt jelölnek a béka előtaggal. A *béka-virág* elnevezés rendkívül széles elterjedtsége kitűnően mutatja például, hogy milyen tarka lehet a kép, ha azt vizsgáljuk, milyen növényt jelöl ugyanaz a növénynév egy-egy vidéken, más-más faluban. A földrajzi heteroszémiára jellemző többek között a *bárányvirág* példája. Vagy földrajzi heteronimák például a *békarokka*, *békaláb*, *csikófarok*, *lófarok*, *macskafarok* elnevezések az Equisetum arvensére vonatkozóan.

Számos vízinövény ’kicsi béka, békácska’ jelentésű latin tudományos genusneve, a *Ranunculus* (< lat. *rana* = béka; kicsinyítő képzővel) szintén arra utal, hogy e növények nedves helyeken nőnek, víznél vagy egyenesen vízben. Lehet azonban másféle tenyészőhelyű növény összetett neve is *béka* előtagú, illetve alakfestő, például az apró, meggömbült terméseken alapulóké. A különböző botanikai művekben, szótárakban, néprajzi és nyelvészeti munkákban talált 60 ilyen növénynév szótörténetét és szóföldrajzát dolgoztam fel tanulmányomban, megkísérelve etimológiai magyarázatot is adni, a névadási szemlélet hátterét, az elnevezések motívumát megtalálni.

békaárpa J: *Hordeum murinum* (MNöv. 51). R. 1783: *béka-árpa* ’*Hordeum murinum*’ (NclB. 327), 1868: ua. ’*H. secalinum*’ (Ballagi 1: 85), 1893: ua. ’*H. murinum*’ (Pallas 2: 830), 1911: ua. (Nsz. 30). *Egérárpa*, *cigányárpa*, *vadárpa* társnevei is mind a nemes gabonától különböztetik meg. Akár a németben; vö. *Mäusegerste* (egérárpa), *Taubegerste* (galambárpa). A *békaárpa* összetétel utótagja ótörök eredetű jövevényszavunk; megfelelői a törökség minden ágában és

a mongolban, kalmükben és mandzsuban is megvannak. A növénynevből képzett *Árpád* személynév az Ómagyar olvasókönyv (Pécs, 1929. összeáll.: Jakubovich E. és Pais D.) adatai szerint már olvasható egy 950 körül írott, rólunk szóló görög szövegben, amelynek fordítása: „a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem”. Az *árpa* helységnévben 1086-ban, majd 1268-ban bukkan fel. Régóta szerepel a magyar forrásokban: 1323-ban oklevélben *arpatarlo*; a latin–magyar szójegyzékekben már növénynevé (1395 k. a Besztercei, 1405 k. a Schlägli Szójegyzékben).

békaboglárrka J: *Ranunculus flammula* (MNöv. 29). R. 1783: *béka boglárrka* 'Ranunculus aquatilis' (NclB. 383), 1798: *béka boglárrka* (Veszelszki 374), 1801: ua. (Éder 63), 1807: *béka boglár* 'ua.' (MFüvK. 365), 1833: *békaboglárrka* (Dankovszky 131), 1845: ua. (Műsz. 137), 1862: *békaboglár* (CzF. 1: 520), 1893: ua. 'Batrachium' (Pallas 2: 830). A névadási szemlélet háttere az, hogy a növény szára mocsarak, sekély vizek, illetve halastavak felszínén úszik. A *békaboglárrka* név helyett Diószegiék a „Megállított Nevek” sorába a *Ranunculus aquatilis*-re a *tavaszi szironták* elnevezést javasolták; nem sok sikerrel. A TESz. (*boglár* a.) a *boglárrkát* 'kis boglár' jelentésben 1643-ból, de növénynevként csak 1833-ból idézi. A *békaboglárrka* 'Ranunculus aquatilis' Benkő József névalkotása, a *boglárrka* utótagú összetétel 1783-ban már szerepel nála (NclB. In: Magyar Könyvház I. Pozsony). A nála említett német *Froschhanenfuss* (tkp. béka-kakasláb) terminus is befolyásolhatta. Megkülönböztet *égető boglár virágot*, *békafüvet*, amelyek a 'Ranunculus flammula' jelölésére szolgálnak.

békabogyó J: *Actaea spicata* (MNöv. 29). R. 1813: *békabogyó* (OrvF. 248), 1842: ua. 'Actaea spicata' (Kubinyi 57), 1893: ua. (Pallas 2: 830), 1911: ua. (Révai 2: 795). N. ÚMTsz. 1: 391: *békabogyó* (Hugyag) 'termő bokros növény' | Nyárády 39: ua. (Marosvásárhely). Diószegi szerint (OrvF. 248) a varas béka szereti ennek a növénynek a bogyógyümölcsét. A németben is megvan a *Krötenbeere* (M. 308) tükörszó, alighanem ennek a mintájára keletkezett Diószegi révén. A *békabogyót* – szintén alakleíró névvel – *farkasszőlőnek* is nevezik a terméséről.

békabojtorján J: *Lappula squarrosa* (MNöv. 32). R. 1780: *béka bojtortján* 'Myosotis lappula' (Phytologicon 94), 1783: ua. (NclB. 333), 1807 után: ua. 'bojtortján mizsót' (Diószegi 152), 1833: ua. (Dankovszky 131), 1843: ua. (Bugát 30), 1862: ua. (CzF. 1: 520), 1911: *békabojtorján* 'Lappula echinata' (Nsz. 30). A *Lappula* a latin *lappa* 'bojtortján' kicsinyítőképzős alakja. A szótörténet szerint Molnár János névalkotása lehet ennek alapján a *békabojtorján*. Valójában azonban Benkő József szóalkotása. Ennek csak látszólag mond ellent a Molnár Jánosnál való korábbi fölbukkanás, hiszen ő Benkő kéziratát annak a Magyar Könyvház első kötetében való megjelenése előtt ismerte. *Bojtortján* növénynevünk egyébként ótörök eredetű. Számos alakváltozat jött létre a nyelvjárásokban: *bajtortján*, *bajtergyán*, *bajtortgyán*, *bojtörtgyán*, *bótorján*, *bujtortgya*, *bútorvány* (ÚMTsz.), *bujtortgyán* (OrmSz.).

békabokor N. ÚMTsz. 1: 391: ua. (Csík vm.) 'Equisetum arvense'. Az Erdélyben, Székelyföldön használatos népnyelvi név német megfelelője a számos más növényt is jelölő *Krötenbusch*, *Krötenbüschel* 'Anthemis arv.', *Caltha pal.*, *Euphorbia*, *Senecio alp.*, *Taraxacum off.*, *Tussilago farf.* (M. 309).

békabuzogány J: *Sparganium erectum* (VN. 24). R. 1783: *béka buzogány* 'ua.' (NclB. 422), 1807: ua. (MFűvK. 93), 1835: ua. 'vízi tuskés disznó' (Kassai 4: 280), 1862: ua. 'sásféle' (CzF. 1: 519), 1893: ua. 'Sparganium' (Pallas 2: 830), 1925: ua. (MF. 40). Az erdélyi polihisztor, Benkő József révén került a magyar botanikai szaknyelvbe. Idegen nyelvekben a *Sparganium* neve szintén ilyen névadási szemléletű: or. *ezsegolovnyik*, blg. *ezsowa glavica*, le. *jezoglowka* (LWb. E 0034), r. *buzdugan* (Weeds 1615). Előfordulási helyéről (békák élőhelye) neveztek el így a gyékényt, ezt a mocsári szegélynövényt. Az összetett szó *buzogány* utótagjának pedig az a magyarázata, hogy a „vízi tövisses disznó” termése „gömbölyű szúrós sulymos gyümölcs v. buzgány” (MFűvK. 93). Az utótag találon fejezi ki a termés régi buzogányra emlékeztető formáját. Az érett termés fordított gúla vagy gömb alakú. Terméskötéskor a virágfejecskék megnagyobbodnak, és élesen tuskés, rövid, hegyes csőrű terméssé alakulnak át. Egyszerűen *buzogánynak* is nevezik bunkós végéről, a régiségben *kákabot* (MA., PP.), *botikós sás*, *vizi buzogányka* (NclB. 422) volt a neve. A székelyeknél *botikó* (MNY. 4: 31), *nádbotikó*, *nádbutikó*, *nádibutikó* (MTsz.) néven ismerik. A németben is *Kolbe*, azaz 'buzogány' a *Typha*, illetve összetételekben *Sumpfkolbe*, *Teichkolbe*, *Wasserkolbe* (Nyr. 63: 30), azaz 'mocsári, tavi, illetve vízi buzogány'.

békadunyha R. 1927: ua. 'Nostoc commune' (MNY. 23: 68). N. ÚMTsz. 1: 391: ua. (Kunszentmiklós) 'kékmoszat-fajta'. A víz felszínén szétterülő növénylepedő alapján keletkezhetett ez a tájnyelvi elnevezés.

békafű J: *Ranunculus trichophyllus* (MF. 370). R. 1583: *béka fiu* (Atrebatius 7), 1584: ua. 'Ranunculus' (NomPann. 238), 1588: *bekafiu* 'ua.' (Kr. 138), 1590: *beka fű* 'ua.' (SzikszF. 26), 1595: *beka fiv* 'ua.' (FK. 54), XVII.sz.: *beka fű* 'Thalietrum, Hybeus' (Dioszkuridész bej. 166), 1661: ua. (Kájoni 26), 1664: *békácska* 'Ranunculus' (Posoni kert 71), 1683: *beka fű* 'ua.' (Nyr. 40: 109), XVII. sz.: *beka fű* 'rectius' (NépNyelv. 1935: 177), 1731: *bekafiu* (Tabernaemontanus 342), 1775: *béka-fű* (Csapó 34), 1792: ua. (Váli 183), 1798: *béka-fű* (Veszelszki 374), 1813: *békafű* 'lángos szironták' (OrvF. 365), 1831: *béka-fű* 'Ranunculus' (Kreszn.1: 39), 1833: ua. 'Froschbiss' (Dankovszky 132), 1841: *békafű* (Műsz. 137), 1862: ua. 'Hydrocharis morsus ranoe' (CzF. 1: 519), 1879: ua. 'Ranunculus, Ficaria' (Nyr. 8: 415), 1893: ua. 'Ranunculus' (Pallas 2: 831), 1911: ua. és 'Alisma' (Nsz. 30). N. ÚMTsz. 1: 391: *békafű* (Tardoskedd) 'boglárka' | Szabó–Péntek 71: ua. (Malomfalva) 'Echium vulgare' | MNöv. 29: ua. 'Batrachium' | Péntek–Szabó 270: ua. (Mákó, Kalotaszeg) 'Plantago lanceolata' | Kovács 17: ua. (Szigetköz) 'többféle boglárka neve, amelyek a vízben vagy vízparton élnek'. A névadás indítéka a növény élőhelyén túlmenően többféle; a békafűből főzetet készítenek, és ebben fürösztik meg, aki békavarba esett. Kalotaszegen békakosarat fonnak a békafű szárából, azzal szedik ki a békákat a vízből. Idegen nyelvi megfelelői közül vö. r. *broāscā* 'Plantā cārnoasā' (DLR. 1: 653), *broasca-apei* 'Potamogeton lucens' (uo. 8.1: 175), ném. *Froschkraut*, *Froschblatt* 'Caltha palustris' (M. 139), és *Krötengras*, *Krötenkraut* (M. 308). Ez utóbbiak összesen 41 növényt is jelölnek. A *Froschkraut* 'Batrachium' (PbF. 112) latin neve a görög *batrachos* 'béka' szóból való.

békagomba J: a csiperkefélék rendjébe tartozó több gombanemzetség (*Omphalina*, *Gerronema*, *Fayodia*, *Myxomphalia*) elnevezése (Magy. Nagylex. 3: 477).

R. 1845: *békaomba* (Műsz. 137), 1981: ua. 'Omphalina' (Priszter 37). N. ÚMTsz.: ua. (Tatrag) 'Russula foetens; Amaraita phalloides', ua. (Csík) 'magas szárú barna gomba' | Nyr. 38: 379: ua. (csángóknál, Moldva) 'Agaricus'. A német *Krötenpilz* 'Hypholoma fasciculare' (M. 309) tükörszava.

békagyom J: réti boglárka (Kovács 33). *Ranunculus acris*. Nyelvjárási név a Szigetközben *békagyom* alakban; a nedves, mocsaras Szigetközben széles elterjedésű, gazdagon tenyésző réti boglárka társneve.

békahagyma J: *Muscari racemosum* (MNöv. 65). R. 1881: N. *békahajma* | Sopron és Vas m. | 'Muscari' (Nyr. 10: 331). N. MNöv. 29: *békahajma* (Dunántúl) 'ua.'. A *Muscari* a régi arab *muscarini* (PbF. 303) növénynévből ered, amely a virágok „mósusz” illatára vonatkozik. A *békahagyma* összetétel utótagja is a növény szagára utal.

békaháló J: hínár (Péntek–Szabó 310). *Elodea*. Erdélyben használatos, kalotaszegi népi növénynév: *bikahálóú*. A sűrű hínaras tényleg hasonlatos a háléhoz.

békahátú borsó J: *Phaseolus*. N. KkSz. 30: ua. (Kiskanizsa) 'nagyszemű tarkabab'. Alakleíró név.

békahínár J: *Cladophorák* (Nép és Nyelv 1943: 138). N. ÚMTsz. 1: 391: *békahínár* (Ns.hodos) | SzegSz. 1: 129: *békahínnyár* 'Cladophora' | Nép és Nyelv 1943: 96: *békahínnyár* (Szeged-Fehértó) 'moszat'. Az összetett szó ismeretlen eredetű *hínár* utótagja 1560 k. bukkan fel növénynévként a magyar írásbeliségben: „Thenger szemete: ondoksagha: vel: *Hynar fw*” (GyöngySzt. 945), majd 1585: *hínár* (Cal. 51), 1600 k.: *hénár* (BrassSzt. 19). Mai alakváltozatai a nyelvjárásokban: *hínnyár* (ÚMTsz.), *hínnyár* (SzegSz.).

békakalán J: hídör (MF. 48). *Alisma plantago*. R. 1831: *béka-kalán* 'concha' (Kreszn. 1:39), 1833: ua. 'Froschlöffel; *Alisma plantago*' (Dankovszky 132), 1843: ua. (Bugát 30), 1862: ua. 'vizenyős helyeken tenyésző széles levelű fűnem' (CzF. 1: 520), 1893: *békakanál* 'hídörfű' (Pallas 2: 832), 1911: *béka kanál*, *b. kalór* 'Alisma' (Nsz. 30), 1925: *békakalán*, *békakanál* 'hídör' (MF. 48). N. ÚMTsz. 1: 392: *békakalán* (Rábagyarmat, Cserszegtomaj, Keszthely, Gencsapáti), *békakalány* (Cserszegtomaj, Balatonkeresztúr), *békakanál* (Keszthely) 'kagylóhéj, k.-fajta' | MNöv. 29: ua. 'hídör'. Nyilván eredetileg *kanál* volt az utótag, hiszen ez a növénynevünk is a németből tükörfordítással átvett szó; vö. ném. *Froschlöffel* 'Alisma plantago, *Caltha palustris*' (M. 139), ill. *Krötenlöffel* 'Menyanthes trif.' (uo. 309), *Wasserlöffel* 'Hydromystria' (PbF. 252), azaz 'béka-, ill. vízikanal', amelynek a görög *hydor* = víz és a *mystrion* = kanalacska az alapja. A levelek kanálformája a névadás motivációja, akár a *kalánfűrt*, *kalánfű*, *kanálfű* (Pallas 10: 28) elnevezéseknél. Ismeretes (orvosi) *kalánfű* (Kert 22: 590) elnevezés is, amely szintén a németből való; a *Löffelkraut* 'Cochlearia' (PbF. 503) tükörfordítása. A tudományos *Cochlearia* nemi név a latin *cochlear* 'kanál' szóból lett képezve. A *cochlear* a lat. *cochlea* 'csiga, kagyló' és így a gör. *kochliás* 'csiga megsértett héjjal', *kóchlion* 'kis csiga' és *kógchos*, *kógche* 'kagyló' szóhoz is tartozik. A *békakalán* régi görög *álisma* neve már Dioszkuridésznél olvasható. Plinius (25: 124) révén átkerült a latinba; vö. lat. *alisma* 'A. plantago-aquatica'.

békakákics N. ÚMTsz. 1: 392: ua. (Monor vid.) „egy fajta vízínövény; Art Wasserpflanze”. Az összetétel utótagja önálló növénynév, a *kákicsvirág* jelentése

'bugában álló, sárga fészkes virágzatú növény; *Mycelis muralis*' (ÉrtSz. 636). Az ismeretlen eredetű *kákics* igen régi növényneve, már 1584-től adatolható a magyarban: „*Kakich: sonchus asper*” (Clusius: Nom.Pann. 8). A *béka* előtag is erre mutat, az összetételben szereplő *kákics* utótag minden bizonnyal a *káka* elnevezéssel is összefügg. A *Mycelis muralis* tudományos faji neve szintén a termőhelyre utal (< latin *muralis* = falon termő), akár a kakicsvirág *kőfalisaláta* elnevezése. Német neve is *Mauerlattich*. A növény társneve még a *sebfű* (~ német *Wundgras*, *Wundkraut*), *porcogósaláta* és *tolvajfű*.

béka*káposzta* N. SzamSz. 1: 72: *béka**káposzta*. Alighanem jövevényszó a németből, tükörfordítással kerülhetett át; vö. ném. *Froschkohl* 'Alisma plantago, Menyanthes trif.' (M. 139).

béka*kása* J: *Thlaspi arvense* (Nép és Nyelv 188). A kásafű társneve. N. uo: ua. (Csorvás), uo. 140: ua. (Kiskundorozsma, Magyarkanizsa) 'Lepidium draba' | ÚMTsz. 1: 392: ua. (Medgyesbodzás, Medgyesegyháza, Nagyiván), *béka**kásó* (Füle) 'békalencse', *bika**kása* (Nagycétény) 'Miliium effusum' | SzegSz. 1: 129: *béka**kása* 'fűfajta'.

béka*kenyér* N. NyIrK. 34: 41: *bika**kenyér* (Erdély) 'a mályva termése'. Szintén a növény ehető termésére utalnak hasonló nevei Háromszéken és Udvarhelyszéken: *májvakenyér*, *bábakenyér*, *bákakényér*, *papkényér*, *kenyér**fű*, illetve hasonló szemléletű az erre vonatkozó *madarsajt*, *papsajt*, *papsájtya*, *madár**pogácsó*, *báboka**lács*, *paptök* elnevezés is.

béka*konty* J: *Listera ovata* (VN. 56). R. 1911: *béka* *konty* 'Listera' (Nsz. 30), 1925: ua. (MF. 208). A név *konty* utótagja a virágzati tengely csupasz, bunkószerű végződését írja le. Binominális tudományos nevének utótagja is (< latin *ovatus* = tojásalakú) erre utal.

béka*korpa* J: *Thalictrum flavum* (MF. 382). R. 1911: *béka* *korpa* 'ua.' (Nsz. 30). N. MNöv. 29: ua. (Békés) 'ua.'. A nyelvünkben szláv eredetű *korpa* (R. 1538: „*korpa: Furfur kleyen*” (TESz. 2: 581) eredetileg 'dara' jelentésből fejlődhetett, itt minden bizonnyal a növényke termésére utal.

béka*korsó* J: *Sium latifolium* 'széleslevelű ~', *Sium erectum* 'keskenylevelű ~' (VN. 28). R. 1783: *béka* *korsóka*, *korsótska*-*fű* 'Froscheppich, Wassereppich' (NclB. 348), 1807: *béka**korsótska* (MFüvK. 203), 1813: ua. 'mérgező bolonyik' (OrvF. 365), 1833: *béka*-*korsóka* 'Froschteppich' (Dankovszky 132), 1842: ua. 'Sium latifolium' (Kubinyi 47), 1843: *béka**korsócska* 'ua.' (Bugát 30), 1845: ua. (Műsz. 137), 1893: *béka**korsó*, *béka**korsócska* (Pallas 2: 832), 1925: ua. 'Sium lat.' (MF. 777). Népi *korsócskafű* neve szintén e növény termésére utal, amely kicsi, kerek, tojásdad alakú. A növény német neve is *Froscheppich* (NclB. 348).

béka*kosár* J: *Juncus* (Péntek–Szabó 245). Az erdélyi Nádasdarócon használatos népi növényneve a szittyó vizinövény társneve. Kosarat fonnak belőle, erre utal *szövőke* társneve is. A nemzetség *Juncus* neve antik eredetű, a szittyó már Vergiliusnál, Pliniusnál szereplő latin *iuncus* neve az alapja. A latin szó pedig a régi ír *aoín*, *ain* 'ua.' névvel rokonítható. A *Juncus* további társneve a *csirikló*, *csuhi*, *kancsuka*, *kaszitkó*, *semők*, *sisák*, *sörkefű*. L. még a *béka**szittyó* szócikkét!

békaköröm N. SzegSz. 1: 129: ua. 'vízi növény'. Az elnevezés magyarázata a növény békával közös élettere és lazán álló virágainak alakja.

békaláb J: Equisetum palustre (MF. 18). R. 1899: N. *békaláb* (Csík m.) 'ua.' (Nyr. 28: 142), 1911: *béka láb* 'ua.' (Nsz. 30). N. Szabó–Péntek 138: *békaláb* (Csík-szentgyörgy, Csíkszentimre, Fenyéd, Kovászna, Ludas, Szentmihály-Ajnád, Zetelaka) 'Equisetum arvense' | Rácz 172: ua. (Gyimes) | Zelnik: ua. (Gajcsána-Magyarfalva, Klézse, Diószén, Pusztina, Léped) | NépismDolg. 4: 29: ua. (Gyimesbükk) 'ua.'. Alakfestő elnevezés Erdélyben. Lehetséges átvétel a németből, vö. a *Froschhaxen* 'Tradescantia' (M. 139), *Krötenfuß* 'Cicuta virusa' (uo. 309) (= békacsütlök, ill. békaláb) szó szerinti megfelelőivel. (A zsurló többi társnevére vö. a *békarokka* szócikkben foglaltakat.)

békalen J: Linum catharticum (MNöv. 29). R. XVI. sz. második fele: *bekalen* 'Osyris' (NépNyelv. 1935: 182), 1604: *bekalen* 'Linaria' (MA.), 1702: *bekalen* 'vad kender' (Miskolczi G.: Egy jeles vadkert 350), 1708: ua. 'Linaria' (MA. 15), 1762: *béka-len* 'ua.' (PP. 761), 1775: ua. (Csapó), 1783: ua. (NclB. 391), 1824: ua. 'Linum catharticum' (Magyarázat IV :7), 1831: ua. 'Linaria' (Kreszn. 1: 39), 1833: ua. (Dankovszky 132), 1834: ua. 'Linum catharticum' (Kassai 3: 280), 1843: ua. 'Antirrhinum linarium' (Bugát 30), 1845: ua. (Műsz. 137), 1862: *békalen* 'Linum catharticum' (CzF. 1: 520), 1893: ua. 'gyujtoványfű' (Pallas 2: 832). A névadás magyarázata az, hogy a növény külsőleg hasonlít a többi lenre, de sokkal kisebb méretű, és az, hogy nedves réteken, lápokon terem.

békalencse J: Lemna gibba 'púpos ~', L. trisulca 'keresztes ~'; Spirodela polyrrhiza 'bojtos ~' (VN. 6). R. 1570 k.: *bekalenchje* (Ars Medica), 1578: *béka lencze* 'Bursa pastoris' (Herbarium 145a), *kis békalentse* (118), 1584: *bekalenche* 'Lens palustris' (NomPann. 155), 1590: *bekalenche* 'ua.' (SzikszF. 19), 1595: *bekalentse* 'ua.' (FK. 112), 1604: *bekalencze* 'Lens palustris' (MA.), XVII. sz.: *bekalenche* 'ua.' (Dioszkuridész bej. 166), 1702: *bekalentse* (Miskolczi G.: Egy jeles vadkert 353), 1752: *bekalentse* (PaxCorp. 259), 1762: ua. 'Lens palustris' (PP. 761), 1775: ua. (Csapó 32), 1780: ua. (Phytologicon 101), 1783: ua. 'Froschlauch' (NclB. 422), 1798: ua. (Veszelszki 272), 1831: *bekalencse* 'ua.' (Kreszn.1: 39), 1833: *bekalentse* 'Lemna gibba' (Dankovszky 132), 1834: ua. (Kassai 3: 283), 1838: *bekalencse* (Balaton-mellék, Tsz. 36), 1845: *bekalencse* (Műsz. 137), 1862: ua. (CzF. 1: 520), 1893: ua. (Pallas 3: 1), 1925: ua. (MF. 152). N. SzegSz. 1: 129: *bekalencse* | KkSz. 30: *bekalöncse* | OrmSz. 34: *bekalencse* | SzamSz. 1: 72: *bekalencse* (mind: 'Lemna minor') | ÚMTsz. 1: 392: *bikalencsének* (Kiskunság) 'Lepidium perfoliatum' | Nyárady 18: *bekalencse* (Marosv.h.) | Herman.Pászt. 672: ua. (Alföld) 'Lemna polyrrhiza v. L.minor' | NyIrK. 1: 150: ua. (Zilah) 'ua.' | Nyr. 75: 427: *bikalencse* (Hortobágy) 'ua.' | BaNyj. 72: *békalencse* 'ua.'. A növény egy cm-nél kisebb, lencséhez hasonló félgömb alakú szárrészei óriási zöld szőnyeget alkotva lepik el az állóvizek felszínét. Nevét lencse alakú testéről kapta, amely élesen el sem különülő rövid szárból és egyetlen levélből áll: a vegetatív test duzzadt lencse alakú. Melius már úgy írta le, hogy „mint egy lentse, lapos dinnyemag, olyan a magva”. A púpos békalencse alsó felén kiboltosodik, ezért kapta ezt a megkülönböztető nevet. A bojtos békalencsénél pedig a gyökérbojtja utal a név.

A latin *Lens palustris* 'mocsári lencse' jelentésű. A német *Wasserlinse* 'Lemna' (Graumann 14) utótagjával a magyar név megfelelője, a 'víz' jelentésű előtag pedig a növény termőhelyére utal, amely a békák lakóhelye is. De a ném. R. *Froschlauch* 'ua.' (NclB. 422) 'béka' jelentésű előtagjának felel meg. Vö. még r. *lintitā* 'ua.' (LWb. R1303), r. *lína broastei* 'ua.' (DRM. 145), szlk. *žabnička mnohokorenová*, cs. *závitka mnohokořenná* 'Spirodela polyrhina' (Weeds 1624), szlk. *žaburinka hrbatá* 'Lemna minor' (uo. 973), fr. *lentille d'eau*, ol. *lente palustre*, r. *lín-te-de-báltá* 'ua.' (TESz. 1: 270) tlk. 'vízi, mocsári, ill. tavi lencse'. A tudományos névben szereplő *Lemna* (< gör. *limne* = tavacska, mocsári kis tó) egy vízinövény neve volt korábban, Linné vitte át a békalencsére.

békalencsemoha J: *Ricciocarpus natans* (PE. 103). Rozettaszerű telepei szív alakúak, szétterülnek a víz tetején. Békalencse módjára úszó májmoha. A tudományos névben szereplő *natans* jelentése is 'úszó'.

békaledő J: békanyál (MNYj. 6: 130). Alakfestő népnyelvi növénynev a Felvidékről.

békalevél J: *Sedum spectabile* (Kovács 24). A pompás varjúháj tájnyelvi neve a Szigetközben. A névadás alapja az, hogy a levél vékony bőre dörzsöléstől leválik, így a gyerekek föl tudják fújni, és a felfújott levél alakja békára emlékeztet.

békaliliom J: *Hottonia palustris* (VN. 18). R. 1604: *bekaliliom* 'Lilium agreste' (MA.), 1708: *béka lilium* 'ua.' (PP. 15), 1762: ua. (PP. 761), 1767: ua. 'Hemerocallis', a magyar–latin részben viszont 'Lilium agreste' (PPB.), 1831: *békaliliom* (Kreszn. 1: 39), 1833: ua. 'Nymphaea' (Dankovszky 132), 1843: *békaliliom* 'Anticantharus, Lilium agreste' (Bugát 30), 1862: ua. (CzF. 1: 520), 1893: ua. 'Iris pseudocaris' (Pallas 3: 1), 1925: ua. 'Hottonia palustris' (MF. 811). N. MF. 346: *békalilium* | Nyárády 82: *békaliliom* (Marosv.h.). Ezt az úszónövényt, amely álló-, vagy lassan mozgó vizekben él, gyönyörű rózsaszín virágáról nevezték el. A víz felszíne fölé emelkedő fürtvirágzata 20–40 cm magas, 4–10 virágörvből áll, és a liliumra emlékeztet. A *béka* állatnévvel képzett összetett szó a németben is megvan ennek a növénynek a jelölésére, vö. *Krötenlilie* (M. 309), ennek tükörszava a magyar *békaliliom*.

békamálé J: *Lemna* (NyIrK. 1: 150). A békalencse nyelvjárási neve a Szilágyságban, Bogdándon és Zilahon. Valószínűleg a lencséhez is hasonló félgömb alakú szárrészeket hasonlítják a máléhoz. A *málé* Erdélyben a kukorica elnevezése (*máléliszt* = kukoricaliszt). Eredetileg 'köles', illetve 'köleslepény' értelmezése volt: R. 1600 k.: „köles ... *Malē*” (BrassSzt. 22), 1604: *malé* 'köleslepény' (MA.). Nyelvünkben román eredetű kölcsönszó; vö.: *málái* 'köles, kukorica, kölesliszt, kukoricaliszt; prósza' (TESz. 2: 829). A *málé* 'mulya, mamlasz' jelentése a korábbi *málészájú* alapján keletkezett tapadással.

békanyál J: *Cladophora* fajok (Botta 26). R. 1662: *béka nyál* (PróbOrv. 158), 1774: *béka nyál* 'moszatfélék szövevénye' (SzT. 1: 711), 1834: N. *békanyál* (Hegyalja) 'zékány' (Kassai 3: 398), 1838: N. *békanyál* 'pamutforma vízi növény' (Kemenesalja; Tsz. 36), 1862: ua. (CzF. 1: 520), 1868: ua. 'békalencse' (Ballagi 1: 85), 1909: ua. (Nyr. 38: 472), 1925: ua. (MF. 152), 1959: ua. 'algatömög' (MoK. 7: 9). N. ÚMTsz. 1: 392: ua. (Gyula), *bika-nyál* (Nagyzerénd) 'békalencse' | SzegSz. 1: 129: *békanyál* 'mocsaras vizekben úszkáló növény, vízfonál

(algaféle)' | SzlavSz. 1: 66: *bikanyaol* 'algaféle' | SzamSz. 1: 72: *békanyál* 'ua.' | MNöv. 29: ua. (D.túl, Alföld, Nógrád) 'Lemna minor' | Nép és Nyelv 1943: 96: ua. (Szeged-Kancsáltó, Szeged-Balástya, Domaszék) 'moszat', 138: *bikanyál* (Tiszafüred) 'Cladophorák' | Nyr. 28: 236: ua. (Zilah) 'moszat' | MNy. 23: 589: *b'ékanyál* (Zala m., Páka) 'hínáros növény, „vízfonál”' | Ethn. 3: 56: *béka nyál* (Somorja) 'Conferva' | Péntek–Szabó 310: *bikanyál* (Kalotaszeg) 'békalencse' | NyIrK. 1: 150: *békanyál* (Szilágyság: Kárásztelek, Récse, Tasnádszarvad, Zilah, Szatmár, Gencs, Bihar, Sólyom, Szentjobb); *bikanyál* (Szilágyság: Kraszna, Érmellék: Éradony, Érendréd, Érkörös, Pele) 'Spirogyra' | Nyr. 75: 427: *bikanyál* (Hortobágy) 'zöld, fonalas alga; Lemna minor' | Herman.Pászt. 672: *békanyál* (Ipolyitke) 'moszat' | BaNyj. 72: *b'ékanyál* (Bakony) 'zöld, fonalszerű moszat' | ToNyj. 41: *békanyál* (Torda). Az összetétel előtagja a növény élőhelyére utal, a jól felmelegedő állóvíz ugyanis a békák tanyája; az utótagot pedig az magyarázza, hogy a posványokat zöld lepelként borítják a nyálkás moszatszálak. Vattaszerű csomókat alkotó elágazó fonalas moszat. Moszatfonadékként az itatóvályújukban is él. Tiszafüreden így magyarázzák: „a melegségtől van, mikor felforr a víz, akkor jön fel” (Nép és Nyelv 1943: 138). Kiszáritva Dorozsmán tüzet is raknak belőle a szúnyogok ellen, mert soká füstöl (uo.). A név román megfelelője a *mătasea-broaștei* 'ua.' (DRM. 245), illetve a *lîna broaștei* (RM. 350).

békanyelv J: *Sedum spectabile* (MNöv. 29). A Szarvason használatos nyelvjárási név a német *Froschzunge* 'Narcissus poet.' (M.139) szó szerinti megfelelője. Talán a növény levelére utalhat.

békaöröm R. 1893: ua. 'Batrachospermum' (Pallas 3: 1), 1909: ua. (Graumann 14). Valószínűleg a tudományos *Hydrocharis* (< *hydor* = víz; *charis* = öröm) genusből – részfordítással – alkotott növénynevünk. Hívják *békaporondnak* is ezt a békapetékhöz hasonló növényt. Alakjára utal a német név, a *Froschlaichalge* (Graumann 14), amely a *Batrachospermum* tükörfordítása. Ez pedig a gör. *batrachos* 'béka' és *sperma* 'mag' szavakra vezethető vissza.

békapetrezselyem J: *Ranunculus flammula* (MF. 373). Németből átvett növénynevünk, tükörszava a *Krötenpetersilie*, *Krötenpeterlein* 'Aethusa cynapium, Cicuta virosa, Conium maculatum' (M. 309).

békapitypang J: *Thrinacia saxatilis* ssp. *taraxacoides* (MNöv. 29). R. 1951: ua. (Soó 714). Mocsárréteken, iszapos helyeken, ártereken tenyésző vízinnövény, a *béka* előtag megkülönböztető szerepű. A valódi pitypang a gyermekláncfű. A hangutánzó eredetű *pitypang* (a növény virágának az üreges szára ugyanis csattanó hangot ad, ha leszakítják; erre utal *csattogógaz* [Nyatl.] hasonneve is) a *Taraxacum* nemzetség összefoglaló nevéként ma szaknyelvi szó is.

békapontya J: *Hydrocharis morsus-ranae* (MNöv. 29). R. 1868: *békapotnya* 'békafű' (Ballagi 1: 85), 1911: *békapontya* 'Hydrocharis' (Nsz. 31). Társnevei a *vízikapotnyak* és a *potnya* (uo.); azt lehetne gondolni, hogy nyilván ezekből alakult ki – a *ponty* 'Cyprinus carpio' hálnév analógiás hatására – ez az elnevezés. Ennek ellentmond azonban az a tény, hogy már az 1807 előtt kiadott Diószegi S.–Fazekas M.: Toldalék című fölsorolásában szerepel a *pontya* 'Hydrocharis' növénynév.

békaragadály R. 1783: *béka-ragadály* 'Asperula arvensis' (NclB. 330), 1868: ua. (Ballagi 1: 85). Benkő József után csak Ballagi Mór szótárában bukkan föl az

elnevezés, a nyelvjárásokból sincs adatolva. Nyilván a növény valamely részének (pl. a termésének) csirizes, ragadós voltára utal.

békarokka J: *Equisetum palustre* (MF. 18). R. 1578: *bekarokka* 'zsurlófű-féle' (Herbarium 44), 1595: *beka rokka* 'Equinalis herba' (FK. 104), XVII. sz. eleje: *beka rokka* 'Aaron' (Herbolarium), 1775: *béka rokka* 'Equisetum' (Csapó 270), 1780: *béka rokka* 'ua.' (Phytologicon 85), 1783: ua. (NclB. 429), 1793: *békarokka* (Földi 18), 1798: *béka rokka* (Veszelszki 205), 1813: ua. 'parti surló' (OrvF. 365), 1831: *béka-rokka* 'fű neme' (Kreszn. 1: 39), 1835: ua. 'Equisetum hyemale' (Kassai 4: 17), 1843: *békarokka* 'ua.' (Bugát 30), 1845: ua. (Műsz. 138), 1862: ua. 'Equisetum fluviatile (CzF. 1: 522), 1893: *békarokka* 'zsurló' (Pallas 3: 1), 1909: *béka-rokkafű* 'Equisetum arvense' (Graumann 28). N. ÚMTsz. 1: 394: *békarokka* (Sopron, Écs, Vas m., Zala m., Baranya m., Páty), *biékarokka* (Göcsej, Páka) 'zsurló', *békarokka* (Kötcese), *bikarokka* (I.szilka, N.zerénd): 'mocsári zsurló', *béka rokka* (Horgos): 'útszéli zsázsa' | SzegSz. 1: 129: *békarokka* 'Equisetum arvense' | OrmSz. 34: ua. | Szabó-Péntek 138: ua. (Kovácsna) 'ua.' | MNy. 23: 68: ua. (Peszéradacs) | Nyr. 95: 481: ua. (Kárász, Magyaregregy) | MNöv. 29: ua. (Dunántúl) | Nagy 17: ua. (Nagyváty) | Nép és Nyelv 1943: 140: *béka rokka* (Horgos) 'Lepidium draba' | Kovács 37: *békarokka* (Szigetköz) 'Equisetum arvense' | Édes 52: ua. (Balatonfelvidék) | Nyr. 85: 441: ua. (Várdaróc) 'ua.' | Nyr. 10: 331: *béka rokka* (Sopron és Vas m.) 'ua.' | Nyr. 4: 24: *békarokka* (Somogy m.) 'ua.' | BüTsz. 26: ua. (Büssü) | Nyr. 30: 99: ua. (Vas m.) | Nyr. 37: 94: ua. (Tolna) | Győrffy 159: *béka-rokka* (Zalaszegvár) 'ua.' | MNy. 23: 68: ua. (Jászság, Peszéradacs), uo. 589: *biékarokka* (Zala m. Páka) 'zsurló', uo. 33: 346: *biékarokka* (Őrisziget) 'ua.' | Ethn. 3: 56: *béka rokka* (Vas m., Sorok) 'ua.' | NéprÉrt. 33: 239: ua. (Cserszegtomaj) | uo. 35: 77: ua. (Zalabaksa) | Nyr. 33: 478: *biékarokka* (Rábaköz, Bősárkány) 'Equisetum' | BaNyj. 72: *biékarokka* 'ua.'. Ez a bambuszhoz hasonlító mocsárlakó az egyetlen leszármazottja azoknak a hatalmas, páfrányszerű növényeknek, amelyek úgy 200 millió évvel ezelőtt borították a földet. A száruk tetején fejlődnek ki a lófarokra, a kukoricatorzsára vagy az üvegmosó kefére hasonlító spóratartó képletek. A tudományos név, az *Equisetum* (< latin *equus* = ló; *seta* = kefe, erős haj) is értelemszerűen 'lófarok' jelentésű. A zsurlót – dörzsölőeszközként – már az ókorban is tisztításra használták. Azóta sok évszázadon keresztül alkalmazták edények súrolására, ónedények fényesítésére. Erre utal néhány magyar társneve is, vö. *cindrót*, *cinmosófű*, *kannamosófű*, *sikár*, *siklófű*, *tálmosófű* (MNöv. 209). A *békarokka* összetétel *rokka* (ma 'guzsaly, motolla') utótagja jövevényszó, az ol. *rocca* vagy a ném. *Rocken* 'ua.' (TESz. 3: 432) jöhet számításba, amelyeknek végső forrása egy 'fon, fonadék' jelentésű germán szótó. Ez pedig a jelölt növényre kitűnően illik. A fonás műveleti eszközeire, közvetve a fonásra mutat a növény *bábaguzsaly* (MF. 18) társneve is. Hasonnév a *kígyórokka* 'Muscaria racemosum' (Nyr. 86: 440), R. 1525: *keg-jo rokka* 'Aroma' (MNy. 11: 38). Fűszernövényféle. A TESz. (3: 432) szerint a *kígyórokka* egy korai úfn. *trechenviz* 'Dracontea; kígyófű' fordítása (a kfn. *viz* szó a motolláláskor elosztott fonalak számát jelenti). A magyarban a középkori *kígyórokka* elnevezés a fürtös gyöngyike tájnyelvi neveként őrződött meg mindmáig Baranyában, Kopácson (Nyr. 86: 440).

békasaláta J: *Taraxacum* (MNöv. 154). N. ÚMTsz. 1: 394: ua. (Fogaras) 'pongyola pitypang'. Szó szerinti német megfelelője a *Krötensalat* 'Nasturtium off., *Ranunculus ficaria*' (M. 309). A szászoktól került a nyelvbe ez a nyelvjárási elnevezés, mert a *békasaláta* Erdélyben, szászok lakta vidéken használatos. Az öszetétel *saláta* utótagja arra utal, hogy a *Taraxacum officinale* zöld leveléből finom saláta készül, tavasszal egészséges, vitamindús táplálék.

békasás J: *Sparganium erectum* (MF. 40). R. 1833: *béka-sás* 'háporty' (Kassai 1: 275), 1834: *béka sás* 'Sparganium erectum' (uo. 3: 88). N. Kassai 4: 280: *béka-sás* (Hegyalja). Ismeretlen eredetű, de igen régi növénynevünk a *sás*. Első felbukkanása a magyar írásbeliségben 1342: „Locus lutosus in quo essent gramina vnkus wlgo *sas* nuncupata” (Oklsz.). Több szláv nyelvbe is átkerült, vö. szbhv. *šáš*, szln. *šáš*, cs. N. *šaši*, szlk. *šášie*, *šáš*, kárpukr. *sas* 'sás' (TESz. 3: 498).

békaselyem R. 1868: *béka-selyem* 'békákkal bővelkedő, mocsárokból tenyésztő vékony, fonalforma növény' (Ballagi 1: 85). A szótár értelmezése nyomán világos a névadási szemlélet.

békasóska Népies növénynév Biharban (MNyj. 130). N. ÚMTsz. 1: 395: ua. (Kö.Jánosfalva) 'növénynév'. Valószínűleg a németből való tükörfordítás eredménye; vö. *Froschlattich* 'Potamogeton' (M. 139). Minden bizonnyal a növény savanyú íze lehet a név motivációja.

békaszappan J: *Anagallis arvensis* (MNY. 39: 159). R. 1943: N. *bikaszappan* 'ua.' (uo.). N. ÚMTsz. 1: 395: ua. (Kürt). A növény valamely részének habzó nyálkája az elnevezés motivációja. Hasonló névadási szemléletű a *kacsaszappan*, *szappanfű* 'Saponaria' stb. név is.

békaszájú R. 1845: *békaszáju* 'fejér szőlőfajta' (BVO. 107). Az egykori, mára kipusztult fajta bogyójának az alakját leíró metaforikus szőlőnév Baranyában.

békaszem J: *Omphalodes* (Priszter 37). R. 1780: *béka-szem-fű* 'Myosotis scorpioides' (Phytologicon 94), 1783: ua. (NclB. 333), 1801: ua. (Éder 63), 1807: *békaszem fű* 'ua.' és *békaszem mizsót* 'Myosotis arvensis' (MFüvK. 151), 1808: *béka szemfű* 'Myosotis scorpioides' (SI. 474), 1831: *béka-szem-fű* 'ua.' (Kreszn. 1: 39), 1833: *béka szem virág* és *béka szem-mizsót* 'Myosotis arvensis' (Kassai 1: 278), 1835: *béka-szem-fű* (uo. 4:399), 1843: *békaszemfű* 'ua.' (Bugát 30), 1845: ua. (Műsz. 138), 1862: ua. 'nefelejts' (CzF. 1: 522), 1868: *béka-szemmizsót* 'Myosotis arvensis' (Ballagi 1: 85), 1911: *békaszem* 'ua. és *Omphalodes*' (Nsz. 31). A Diószegiéknél (1807) és nyomukban Kassainál (1833), majd Ballagi Mórnál (1868) szereplő *békaszem mizsót* utótagja a latin *Myosotis*-ből „lett magyarítva”. Ugyanakkor az egyik fajt, a *Myosotis scorpioides*-t *nefelejtsmizsótnak* nevezték el. Ilyesmire több példát is találunk a debreceni fűvészkönyvben: mezei *iringó* < *Eryngium*, tömjénes *pimpinella* < *Pimpinella* stb. A *Myosotis* Meliusnál *szömvígasztaló*, a későbbi fűvészkönyvekben *békaszemű fű*. Ez az elnevezés az *egérfül* és a *nefelejts* (< ném. *Vergissmeinnicht*, először Benkő Józsefnél bukkan föl) társneve. A hálás, igénytelen növény nép körében használatos *nefelejts* elnevezése diadalmaskodott a botanikusok terminusai fölött, így szerepel a népdalokban, népszerűvé vált a virágnyelvben mint a hűség és az emlék jelképe. Jávorka (MF.) *békaszem* néven az *Omphalodes scorpioides*-t írta le, amely Diószegiéknél *nefelejts árnyó*. Az *omphalodes* jelentése 'köldökformájú', a növény magjára vonatkozik.

A *békaszem* elnevezés találó, a levelek között feltűnő az azúrkék színű, csillagszerű virág. A *békaszem* német megfelelője a *Froschäugel* (M. 139), *Krötenäuglein* 'Myosotis, Primula farin.' (uo. 308) tükörszó, tulajdonképpen 'békaszemecske' jelentésű. Éder (63) feltevése alapján Benkő József névadása a *békaszemfű*. Az erdélyi polihisztor nyilván a ném. *Froschäuglein* 'Chrysosplenium alternif., Myosotis palustris' (M. 139) mintájára fordítással honosította meg a magyarban.

békaszittyó J: *Juncus effusus* (VN. 44). R. 1780: *béka szittyó* 'Juncus effusus' (Phytologicon 87), 1783: ua. (NclB. 359), 1833: *béka-szittyó* (Kassai 2: 365), 1843: ua. (Bugát 30), 1845: *békaszittyó* (Műsz. 138), 1862: *békaszittyó* (CzF. 1: 522). N. UMTsz. 1: 395: *béka-szittyó* (Magyarókerék) 'Juncus effusus' | Péntek–Szabó 245: ua. (Erdély). A *nagy szittyó* 'Juncus subnodulus' (VN. 44) elsősorban a Dunántúlon láprétek, turjánok jellegzetes társulásalkotó szittyója. A *békaszittyó* tudományos nevének latin *effusus* utótagja 'szabadon szálló, lobogó' jelentésű, amely a laza virágállásra vonatkozik. L. még a *békakosár* szócikkét!

békaszőlő J: *Potamogeton perfoliatus*, *crispus*, *natans*, *lucens* és *pectinatus* (VN. 16). R. 1780: *béka-fzöllő* 'Potamogeton natans' (Phytologicon 94), 1783: ua. (NclB. 332), 1793: *béka szőlő* (Földi 11), 1798: *béka fzőlő* (Veszelszki 358), 1843: *békaszőlő* 'ua.' (Bugát 30), 1845: ua. (Műsz. 138), 1862: ua. (CzF. 1: 523), 1878: ua. (Nyr. 7: 503), 1925: ua. (MF. 43), 1983: *úszó békaszőlő* 'Potamogeton natans', *bodros békaszőlő* 'P. crispus' (Növhat. 223). N. Nyárady 1: *békaszőlő* (Marosv.h.) | Nyr. 30: 348: *békszőlő* (Écs, Győr m.) 'kecskeszémű' | Nyr. 86: 441: *békaszőlő* (Várdaróc) 'Potamogeton perfoliatus'. Hosszú, nyúlánk kocsányon imbolygó, szőlőfűrthöz hasonló virágfüzéireiről elnevezett növény. Termése gömbölyű vagy tojásdad egymagvú bogyó; ez is emlékeztet a szőlőre. Mint vízinnövény, a békának termi szőlőjét. Mindkét alkotóelem (*béka* + *szőlő*) ótörök eredetű. A *Potamogeton natans úszó békaszőlő* nevét az motiválja, hogy az évelő növény elliptikus levelei a víz színén úsznak. A *Potamogeton crispus bodros békaszőlő* neve szintén szakszó. A név a hosszúkás levelekre utal, amelyek sűrűn fogazottak és fodros szélűek.

A tudományos *Potamogeton* (< gör. *potamos* = folyó; *geiton* = szomszéd) elnevezés is a növénynek a békával közös élőhelyére vonatkozik. A *békaszőlő* román megfelelője a *broasca apei* 'Potamogeton lucens' és a *broscarița* 'P. natans' (Weeds 1339). A németben pedig *Froschlattich* (M. 139), azaz *békasóska* a neve.

békatarsoly R. 1590: *béka tarsoly* 'Bursa pastoris' (SzikszF. 10), XVI.sz.: *béka tassol* 'ua.' (Ért. 54), 1604: *bekatarfoly* 'ua.' (MA.), XVII.sz.: *béka tassoly* 'Tragium' (Dioszkuridész bej. 166), *béka tasoli* 'Bursa pastoris' (Herbolarium), 1703: *béka tarsoly* (Botanicon), 1708: *béka tarfoly* 'ua.' (MA. 15), 1762: *béka tarsoly* 'ua.' (PP. 761), 1775: ua. (Csapó), 1783: ua. (NclB. 393), 1793: *békatarsoly* (Földi 18), 1807: *béka-tarsoly* 'ua.' (MFűvK. 374), 1815: *béka tarsoly* 'Potamogeton natans' (Kassai B. 66), 1833: *béka-tarsoly* 'Taschenkraut' (Dankovszky 132), 1835: *béka tarsoly* 'Thlaspi bursa pastoris' (Kassai 4: 63), 1863: ua. (CzF. 1: 523), 1911: ua. (Nsz. 31). Földi a „gyermeki, tsűf, alatsónyságot mutató betstelen Nevek” között sorolja fel (a jelentés megadása nélkül), pedig ennek az összetett szónak – stilisztikai szempontból – nem lehet különösebb baja. Minden bizonnyal Szikszai Fabricius Balázs névalkotása, a német *Froschtäschchen* 'Ranunculus repens' (M. 139) mintájára. A nála megadott latin jelentés, a *Bursa pastoris* (< lat. *bursa*

= a táska; *pastoris* = pásztor) fordítása szintén használatos – *pásztortáska* (R. 1807: *pásztor táska* [MFüvK. 374]) néven – a magyarban. Alakfestő elnevezés, hason-nevei: R. 1590: *isten taskaia* (SzikszF. 10), *pap ersény* (MFüvK. 374), 1783: *pásztor táskája*, *pásztor tarsoly*, *pásztor ersény*, német *Hirtentäschlein*, *Taschenkraut*, *Seckelkraut*, francia *bourse a pasteur* (NclB. 393).

békatej R. 1706: *béka téj* 'Aster atticus' (PPNomH.). Hapax. Nyilván Pápai Páriz Ferenc vette át a németből tükörfordítással; vö. *Krötenmilch* 'Euphorbia' (M. 309), de a magyarban azután nem honosodott meg ez a név. Ennek egyik oka éppen az lehet, hogy szótárába már ő sem vette fel.

békateknő R. XVI. sz.: *beka tekeně* 'vöz mellet talaný' (Ars Medica 507), 1708: *béka tekenő* 'Chelonium, Tegumen testudineum' (MA. 15), 1833: ua. (Kassai 1: 278), 1836: *béka tekenő* 'Mya pictorum' (uo. 5: 81). A Révai-lexikon (2: 797) szerint 1911-ben már nem növénynév volt a *békateknő*, hanem édesvízi kagylóink héját jelölte. Akár Viski Károly nyelvjárási adata, a *békatekenyő* (ToNyj. 41).

békaterjék J: Aster atticus (Natter: Virágos Könyv 60). R. 1578: *béka teriéc* 'ua.' (Herbarium 87a), 1683: *beka terjek fü* 'Ranunculus' (Nyr. 40: 109), 1775: *béka therjék* 'csillagfü' (Csapó 62), 1783: ua. 'Aster atricus' (NclB. 416), 1845: *béka terjék* (Műsz 138), 1911: *békaterjék* 'ua.' (Nsz. 31). Az állatnévvel képzett összetett szó utótagja a középkorban sok pénzt érő *theriak* nevű, az összes földi bajok ellen használatos orvosság magyarosított formája. A *teriek* már egészen korán kimutatható a magyar írásbeliségben és több más nyelvben is, vö. a. *theriac*, ném. *Theriak*, fr. *thériaque*, ol. *triacca*, or. *teriják*, szln. *terják* 'orvosság; a kígyómarás mérge' (TESz. 3: 902), amelyek végső forrása a gör. *θηριαχισ* 'állatokra vonatkozó'. Ez a latinon keresztül terjedt el, vö. lat. *theriacus* 'harapást gyógyító', *theriaca* 'harapás elleni gyógyszer' (uo.). Valószínűleg a gyógyászat révén az orvosbotanikai latinból került át a szó, vagy a kereskedelemnek köszönhetően az olaszból, vagy a németből. Mollay Károly szerint (Német–magyar nyelvi érintkezések 531) korai újfelnémet eredetű, vö. úfn. *tyriack* 'ellenmérég'. A magyarországi latinságban 1434-től adatolható.

A növény hasonneve, a *csillagfü* a görög–latin *Asterion* nyomán a német *Sternkraut* (már Meliusnál és Benkőnél is így szerepel: Herbarium 88, NclB. 416) mintájára alakult. A tudományos *Aster atticus* elnevezés jelentése 'Atticából való csillag'.

békatojás N. SzlavSz. 1: 66: *béikat'ojaos* 'Lemna minor'. A nyelvjárási elnevezés *tojás* utótagja alakleíró, a békalencse apró, félgömb alakú szárrészére vonatkozik. Ógörög eredetű botanikai kifejezés egyébként a *békatojásszerű* terminus, a 'béka' és 'sperma' szavakból képzett *Batrachospermus* (DBP. B 62), illetve a német *Froschlaichähnlich* (uo.) a mintája.

békátök R. 1775: *béka tök* 'öt levelü fü' (Csapó). Hapax, más forrásban nem szerepel.

békátör J: 'keskeny levelü gyékény' (Herman Ottó: Erdőn, mezőn. Bp. 182). R. 1925: ua. 'Sparganium erectum' (MF. 40), *békátör*, *békátörfü* 'Iris pseudocaris' (MF. 193). N. ÚMTsz. 1: 396: *bika-tör* (Sarkad) 'sárga virágú, szűrös gubót termő vízínövény' | MTsz. 1: 112: *béka-tör* (Hajdúszoboszló) 'Typha angustifolia'. A növényt keskeny, tör alakú leveléről nevezték el így. A *Typha angustifolia* név

utótagja is a növény keskeny leveleire utal: < lat. *angustus* 'keskeny', *folium* 'levél'. Ez a szívós, hosszúkás levél szatyrok fonására alkalmas.

békatulipán J: *Iris* (Nyr. 84: 211). N. ÚMTsz. 1: 396: ua. (Lázi, Veszprémvarsány) 'vizenyős helyen tenyésző nőszirm'. A népnyelvi elnevezés szemléleti alapja ennek a vízinövénynek a tulipánéhoz hasonlatos virága.

békatutaj J: *Hydrocharis morsus-ranae* (VN. 14). R. 1807: *békatutaj Úszány* 'Potamogeton natans' (MFűvK. 135), 1862: *békatutajuszány* 'ua.' (CzF. 1: 523), 1868: ua. (Ballagi 1: 85), 1872: *békatutaj uszany* 'ua.' (FKézK. 346), 1893: *békatutaj* 'Hydrocharis' (Pallas 3: 1), 1925: ua. (MF. 51). N. MTsz. 1: 112, Nyr. 3: 544, Herman.Pászt. 672: *békatutaj* (Szabolcs m.) 'Hydrocharis' | FöldrKözl. 22: 65: ua. (Balaton). Névadó nemzetség a Hydrocharitaceae családban a *békatutaj*. Úszó hínáröv a többnyire sekély állóvizekben és nádasokban. Az indákon kialakuló bemetszett kerek levelek lemeze a víz felszínére kerül, és a víz színén úszó levélrózsákat alkot. Erre utal a korai forrásokban a szóösszetétel *úszány*, *uszány* utótagja. A víz színén szétterülő növény kerek, úszó levelein apró békák ugrálnak, sűtkéreznek vízi rovarokra várva. Ez a „*békák tutaja*”. Idegen nyelvi megfelelői is hasonló szemléleten alapulnak, vö. or. *ljágusecsij vodokrász* (tkp. 'béka-vízszín') 'Hydrocharis morsus ranae' (MO. 62), r. *iarba broastelor*, szbhv. *beli žabogriz*, szlk. *vodnianka žabia*, le. *zabi'sciek pliwajacy* 'ua.' (Weeds 852).

Tudományos nevében a *Hydrocharis* (< *hydor* = víz; *charos* = öröm) 'vízi-öröm, vízidisz', a *morsus-ranae* (< lat. *morsus* = harapás; *rana*, genitív *ranae* = béka) pedig 'békaharapás' jelentésű. Ennek szó szerinti megfelelője a német *Froschbiß* (PbF. 302) növénynév. Ez a levelek alakjára vonatkozik, ugyanis a csendes víztükrön úszó, szív formájú levelek csúcsa olyan, mintha kiharapták volna.

békavarfű J: *Prunella* (MNöv. 72). R. 1783: *béka var-fű* 'Prunella vulgaris' (NclB. 390), 1807: *békavarfű* 'ua.' (MFűvK. 356), 1815: *béka var fű* 'ua.' (Kassai B. 235), 1824: *békavar-fű* 'ua.' (Magyarázat IV :10), 1833: *béka var-fű* (Kassai 1: 278), 1843: *békavarfű* 'ua.' (Bugát 30), 1845: *békavarrfű* (Műsz. 138), 1869: *békavar* 'ua.' (Math. és TermTudKözl. 6: 181), 1872: ua. (FKézK. 239), 1896: *nagyvirágú békavár* 'ua.' (TermTudKözl. 28: 23), 1911: ua. (Nsz. 31). Benkő József minden bizonnyal erdélyi etnobotanikai terminust szerepeltetett „fűszéres nevezeti” sorában, és tette a későbbi növénytani művek egyik szaknyelvi kifejezésévé. Gyógynövény; az utótag magyarázata vö. R. 1395 k.: „bupho: *varf* Beka (*varaf* Beka)” 'az állati bőrfelületnek színben is elütő, kiemelkedő foltja' (BesztSzj. 1111), 1405 k.: „fsabies: *var*” 'sebekkel járó betegség' (SchlSzj. 465), XVI. sz.: *békavar* 'varas daganat'. A Révai-lexikon szerint (1911. 2: 797) a *békavar* a csűdsömör elnevezése.

békavirág J: *Batrachium* (MNöv. 205). R. 1742: *béka virág* 'kerti virágfajta' (SzT. 1: 713), 1762: ua. 'Hieracium' (PP. 761), 1766: ua. (Mátyus 389), 1775: *béka-virág* 'Ranunculus' (Csapó 34), 1783: ua. (NclB. 383), ua. 'Hieracium murorum' (uo. 410), 1793: *békavirág* 'Ranunculus' (Földi 25), *boglárka békavirág* 'R. asiaticus' (uo. 26), 1799: *béka virág* (Fábián 19), 1807: *békavirágrozsa* 'Rosa ranunculi' (Márton.Term. XIV, 9: 50); szintén a latinból való a ném. *Ranunkel-Rose* és a fr. *Rose-renoncule* (uo.), 1814, 1820: *béka virág* 'kerti virágfajta' (SzT. 1: 713), 1831: *béka-virág* 'Ranula linguae' (Kreszn. 1: 39), 1833: ua. 'Ranunculus

acris' (Dankovszky 132), 1835: ua. (Kassai 4: 110), 1843: *békavirág* 'ua.' (Bugát 30), 1845: ua. (Műsz. 138), 1862: ua. (CzF. 1: 523), 1883: ua. 'Leucojum vernum' (Nyr. 12: 477), 1925: N. ua. 'Caltha laeta' (MF. 351), ua. 'Ranunculus flammula' (uo. 373). N. ÜMTsz. 1: 396: *békavirág* (Ásványráró és vid., Bonchida, Kolozsvár, Hétfalu): 'gólyahír', (Gyula, Súlyom, F.bánya, Kárásztelek, Krasznarécse, Mocsolya, Szl.cseh, Tasnád, Zilah, Zsibó, Szucság, M.lopád, Bözöd, Székelyföld, Somorja): 'pitypang', *bíkavirág* (Magyarókerke) 'gólyahír', *békavirág* (Réty, M.lóna): 'boglárlka', (Torda): 'tavaszi tőzike'. Sok helyen a martilapu, illetve a korcs varjúháj neve is. | SzlavSz. 1: 67: *béikavērāog* 'vad százsorszép' | SzegSz. 1: 129: *békavirág* 'Lemna minor', 1: 130: ua. 'gyermekláncfű' | NövKözl. 2. 22: ua. (Szucság, Kolozs m.) 'Caltha palustris', 2: 24: ua. (Zilah, Nagykároly, Kolozsvár, Kis-Kapus) 'Taraxacum officinale' | Szabó–Péntek 59: ua. (Kibéd, Detrehemtelep, Felső-sófalva, Mikóújfalu, Parajd, Zetelaka) | uo. 138: ua. (Kovászna) 'Caltha palustris', ua. (Gyergyószárhegy) 'Alisma plantago-aquatica', ua. (Deményfalva, Vajdakamarás) 'Leontodon autumnalis', ua. (Gyergyóalfalu) 'Pirola uniflora', ua. (Kovászna) 'Ranunculus acris', ua. (Ludas) 'R. repens', ua. (Detrehemtelep, Felsőfalva, Kibéd, Zetelaka) 'Taraxacum officinale' | MNy. 23: 68: ua. (Apaj p.) 'Lepidium cartilagineum', uo. 263: ua. (Magyarlapád) 'ua.' | Honismeret 1979/7/: ua. (Kalotaszeg) | Kótyuk 76: *bíkavirág* (Kárpátalja, Rát) 'Ranunculus sardous' | Kovács 17: *békavirág* (Szigetköz) 'többféle boglárlka neve, amelyek a vízben vagy vízparton élnek' | BotKözl. 64/1: 27: ua. (Kalotaszeg) 'Taraxacum officinale' | MNy. 4: 31: ua. (Réty) 'Ranunculus acer', ua. (Hétfalu) 'Caltha laeta' | Győrffy 165: ua. (Hódmezővh.) 'Sedum hybridum', uo. 164: ua. (Szászlóna) 'Ranunculus repens', uo. 166: ua. (Torda, Szucság, Bözöd, Székely-udvarhely és Keresztúr) 'Taraxacum officinale', (Szentmiklós, Tordátfalva) 'Tussilago farfara' | ToNyj. 41: ua. (Torda) | NyÍrk. 1: 150: *békavirág* (Szilágyság: Kárásztelek, Mocsolya, Récse, Szilágycseh, Tasnád, Zilah, Zsibó, Szatmár, Felsőbánya, Bihar, Súlyom), *bíkavirág* (Szilágyság: Kraszna, Zilah: Nagykároly, Érmellék: Éradony, Érendréd, Érkőrös) 'Taraxacum officinale'.

Széles nyelvjárási elterjedtségű etnobotanikai terminus. Valószínűleg német mintára keletkezett szóalkotás a magyar botanika szaknyelvében. Megfelelője a *Froschblume* 'Anemone, Caltha palustris, Ranunculus acer.' (M. 139), illetve a *Krötenblume* (uo. 308–309). Ez utóbbi 27 növényt is jelöl az adatok szerint.

gabáncsos béka J: Potamogeton. N. Beke: A pápavidéki nyelvjárás. Bp., 1905. 36: *gabáncsos biéka* (Marcótű) 'hínár'. Veszprém megye északnyugati részén följegyzett nyelvjárási adat. A *gabáncsos* előtag talán a *gabalyít*, *gabalyodik* családjába tartozik és 'összekuszált' jelentésű, a vízínövény kusza szövevényére utalva.

A NEM KÖZISMERT RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

Ars Medica	=	Lencsés György: <i>Ars Medica</i> . Kézirat orvostanikai mű. 1570 k.
Atrebatis	=	C. Clusius: <i>Atrebatis Rariorum aliquot Stirpium</i> . Antverpiae, 1583.
Botanicon	=	Th. Dorstenius: <i>Botanicon</i> . Frankfurt, 1540. A füveskönyvbe bejegyzett magyar növénynevek 1703-ból.

- Botta = Botta Pál: *88 színes oldal a vízi- és a mocsári növényekről*. Bp., 1987.
- BVO. = Hölbling Miksa: *Baranya vármegyének orvosi helyirata*. Pécs, 1845.
- Csapó = Csapó József: *Uj füves és virágos magyar kert*. Pozsony, 1775.
- Dankovszky = Dankovszky G.: *Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum*. Pozsony, 1833.
- DBP. = Vaczy, Coloman: *Dictionar botanic poliglot*. București, 1980.
- Dioszkuridész bej. = Szabó T. Attila: *Magyar növény- és gyógyszernevek a XVI.–XVIII. századból*. Studia Universitatum V. B. Bolyai. Tomus III. Nr.6. Series IV. Cluj, 1958.
- Diószegi = *A MFűvK. Diószegi saját jegyzetelt példányának kézírásos betoldásai, valamint egy későbbi tulajdonos, Csécsi Nagy Imre debreceni főiskolai tanár „névlaistroma betürendben”*. (OSZK Kézirattár és Régi Nyomtatványok Tára 1290 oct.Hung.1–2.)
- DLR. = *Dicționarul limbii romane*. Bukarest, 1913–.
- DRM. = *Dictionar romin-maghiar*. Bukarest, 1964.
- Éder = Éder Zoltán: *Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság*. Bp., 1978.
- FK. = Beythe András: *Fives kőnöv.* Németújvár, 1595.
- FKézK. = Hazslinszky Frigyes: *Magyarhon edényes növényeinek fűvészetii kézikönyve*. Pest, 1872.
- Földi = Földi János: *Rövid kritika és rajzolat a' magyar fűvésztudományról*. Béts, 1793.
- Graumann = Graumann Sándor: *A magyar növénynevek szótára*. Langensalza, 1909.
- Herbarium = Melius Juhász Péter: *Herbarium a faknac fűveknek nevekről, természetekről és hasznairól*. Kolozsvár, 1578.
- Herbolarium = Herbolarium, Vincentiae (1491) bejegyzései (in: MNy. 11: 131–5.)
- Kájoni = Kájoni János *Hasznos Orvoskönyve*. Kézírásos mű 1661-ből.
- Kovács = Kovács Antal: *„Járok-kelek gyöngyharmaton”*. Mosonmagyaróvár, 1987.
- Kótyuk = Kótyuk István: *Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton*. Ungvár–Bp., 1993.
- Kreszn. = Kresznerics Ferenc: *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal*. Buda, 1831–2.
- Kubinyi = Kubinyi Ágoston: *Magyarországi mérges növények*. Buda, 1842.
- LWb. = *Landwirtschaftliches Wörterbuch in acht Sprachen. I–II*. Prága, 1970.
- M. = H. Marzell: *Alphabetisches Verzeichnis der deutschen Pflanzennamen*. Leipzig, 1957.
- Magyarázat = Szádlér József: *Magyarázat a magyar plánták' szárított gyűjteményéhez*. Pest, 1824.
- MF. = Jávorka Sándor: *Magyar flóra*. Bp., 1924–1925.
- MNöv. = Csapody V. – Priszter Sz.: *Magyar növénynevek szótára*. Bp., 1966.
- MO. = Magyar Beck Vladimir: *Magyar–orosiz mezőgazdasági szótár*. Bp., 1953.
- Műsz. = Kovács Mihály: *Háromnyelvű fejtő műszótár*. Buda, 1845.
- NclB. = Benkő József: *Nomenclatura botanica*. (In: Magyar Könyvház I.) Pozsony, 1783.
- NomPann. = C. Clusius: *Stirpium nomenclator pannonicus*. Antverpia, 1584.
- Nsz. = Cserey Adolf: *Növényiszótár*. Bp., 1911.
- Nyárádi = Nyárádi E. Gyula: *Marosvásárhely és környékén élő tavaszi és nyáreleli növények*. Marosvásárhely, 1914.
- OrvF. = Diószegi Sámuel: *Orvosi Fűvész Könyv*. Debrecen, 1813.

- PaxCorp. = Pápai Páriz Ferenc: *Pax Corporis*. Kolozsvár, 1690.
 PbF. = R. Schubert – G. Wagner: *Pflanzennamen und botanische Fachwörter*. Leipzig, 1988.
 Péntek–Szabó = Péntek J. – Szabó A.: *Ember és növényvilág*. Bukarest, 1985.
 PE. = Pannon Enciklopédia. *Magyarország növényvilága*. Bp., 1995.
 Phytologicon = Molnár János: *Phytologicon*. Buda, 1780.
 Posoni kert = Lippay János: *Posoni kert*. Nagyszombat – Bécs, 1664.
 PPNomH. = Pápai P.F. följegyzései: *Nomenclatura Herbarum*. Anno 1706. (in Nyr. 29: 363–6)
 PróbOrv. = Révay István: Próbálós bizonyos orvosságok. 1662. In: *Medicusi és borbélyi mesterség*. 1698–1703. Bp., 1989.
 Rácz = Rácz Gábor: *Plantale medicinale diu flora spontană a bazinului Ciuc*. Miercurea-Ciuc, 1968.
 Szabó–Péntek = Szabó A.–Péntek J.: *Ezerjófű*. Bp., 1996.
 Tabernaemontanus = J. T. Tabernaemontanus: *Kräuterbuch*. Frankfurt am Main, 1588. Későbbi kiadása: 1731.
 Váli = Váli Mihály: *Házi orvosi szótárotska*. Győr, 1792.
 V eszelszki = Veszelszki Antal: *A' növény-plánták' országából való erdei, és mezei gyűjtemény*. Pesth, 1798.
 Weeds = Williams, G. – Hunyadi K.: *Dictionary of Weeds of Eastern Europe*. Bp., 1987.
 Zelnik = Halászné Zelnik Katalin: *Moldvai csángó növénynevek* [CsopNyelvDolg. 36]. Bp., 1987.

Rácz János

SUMMARY

Rácz, János

Béka 'frog' in plant names

Popular plant names are not only important for their linguistic and botanic aspects but also as part of the cultural history of mankind. Of the various subtypes, plant names involving animal names are especially intriguing. Many Hungarian plant names involve *béka* 'frog' as an anterior constituent, for instance: *békabuzogány* 'bur-reed', *békadunyha* 'frog's blanket', *békahagyma* 'frog's onion', *békakáposzta* 'frog's cabbage', *békakorsó* 'water-parsnip', *békaosár* 'frog's basket', *békaláb* 'frog's foot', *békalencse* 'duckweed', *békaliliom* 'water violet', *békarokka* 'shave grass', etc. This animal name almost exclusively occurs in names of plants growing in water or in moist places. The author discusses the word history and word geography of 60 such plant names found in various botanic treatises, folklore texts and linguistic compendia, trying to explore their conceptual background and motives and to give etymological explanations.